

HAYOT DAVOMIDA TA'LIM OLISH: YANGI PARADIGMALAR VA KUTILADIGAN NATIJALAR

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Yaxiyayeva Barno Xolnazar qizi, Maqsudova Dilnoza

SamDU Kattaqo'rg'on filiali talabalari,

O'ZBEK VA INGIZ TILLARIDAGI FE'LLAR IZOHI

Annotatsiya

Ma'lumki , fe'l juda katta so'z turkumi hisoblanadi. Ushbu keltirilgan ma'lumotlar o'zbek va ingliz tillarida fe'llarning tuzilishi yasalishi va izohini o'z ichiga olgan. Hamda har ikkala tilning o'xshash va farqli tomonlari ham batafsil yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: fe'l, o'timli, o'timsiz, suffiks, perfiks, leksik-grammatik ma'no.

Shuni ta'kidlash joizki , fe'llar mustaqil so'z turkumi hisoblanadi va harakat-holatni yoki jarayonni ifodalaydi. Fe'lni qauyidagi xususiyatlar asosida mustaqil so'z turkumi sifatida xarakterlashimiz mumkin:

1. Harakat va holat yoki jarayon sifatidagi leksik-, grammatik ma'nosiga ko'ra;
2. O'ziga xos o'zak yasovchi suffikslar hamda perfikslarga va leksik grammatik so'z morfemalarga egaligiga ko'ra;
3. Fe'l boshqa so'z turkumlariga qaraganda bir qancha grammatik kategoriyalarga egaligi sababli boshqa so'z turkumlariga qaraganda so'z yasash va o'zgarish bobida ancha rivojlanganligiga ko'ra;
4. Fe'llar o'ziga xos tarzda bog'lanishiga ko'ra;
5. Gapda har qanday sintaktik vazifada kela olishiga ko'ra;

Fe'l harakat-holat yoki jarayonni ifodalab , aspekt , zamon , mayl , nisbat , perfekt , modallik va boshqa shu kabi grammatik kategoriyalarga ega bo'lgan so'z turkumidir. Fe'llar o'ziga xos morfologik xususiyatlarga ega. Jumladan , fe'llardagi

o'timli , o'timsizlik , bo'lishli , bo'lishsizlik , nisbat , zamon , mayl kategoriyalari , fe'lning xoslangan shakllarining mavjudligi, tuslanish tuzumi , shuningdek, maxsus fe'l yasovchi qo'shimchalar fe'l turkumining morfologik qamrovi kengligini ko'rsatadi.

Fe'llar gap tuzilishiga ko'ra ba'zan otlarga ko'ra ham faoldir. Fe'l gapning tuzilishidagi muhim sintaktik asosidan biridir. Fe'llar gapda ,asosan, kesim bo'lib keladi. Xoslangan shakllarning mavjudligi esa fe'llarning sintaktik qamrovini kengaytirgan. Xoslangan shakllar ham mavjudligi uchun fe'l gapda ega, kesim : **birlashgan** –o'zar.(Maqol.) Aniqlovchi:**kerilganning** to'yini ko'r, To'ldiruvchi:**qo'rqqanga** qo'sha ko'rinar(Maqol.) kabi vazifalarda keladi.

Ingliz tilidagi fe'llarga to'xtaladigan bo'lsak , ular to'g'ri va noto'g'ri fe'llarga ajratiladi. Bu ingliz tilidagi eng muhim qoidalardan biri hisoblanadi. Umumiy qoidaga ko'ra , **to'g'ri fe'llar** zamonlarda shu zamonga xos bo'lgan qo'shimchalarni oladi , ya'ni ularga qo'shimcha qo'shilishning bitta to'g'ri shakli bor. Masalan , o'tgan(Past Simple) va hozirgi tugallangan zamomnlarda (Present Perfect Simple) to'g'ri fe'llarga “-ed” qo'shimchasi qo'shiladi.(worked, played, washed, wanted, dusted)

Noto'g'ri fe'llar esa qaysi zamonda qo'llanishiga qarab **shakli o'zgarib turadigan** fe'llardir. Bu fe'llarning qanday qoshimcha yoki shakl olishining yagona qoidasi yo'q. Ularni faqatgina yodlash yo'li bilan o'zlashtirish mumkin.(drive – drove – driven, eat – ate – eaten, do – did – done)

Grammatik qoidalarda fe'lning to'rt shakli qo'llaniladi.

1. Fe'lning noaniq shakli (Infinitive) fe'lning asosiy shakli bo'lib , zamoni va shaxsini ko'rsatmaydi, ya'ni hech qanday o'zgarish yoki qo'shimcha bo'lmaydi. Masalan: to play, to eat, to go, to think, to work.

2. Past Simple (verb II) fe'l shakli faqat o'tkan zamonda qo'llaniladi. Masalan: played, ate, went, thought, worked.

3. Past Participle (verb III) - fe'lning o'tgan zamon sifatdosh shakli hisoblanadi va qo'llaniladigan zamonlar va vaziyatlar juda ko'p. Misol uchun: played, eaten, gone, thought, worked.

O'zbek tilidagi fe'llar leksik-grammatik xususiyatlariga ko'ra mustaqil va yordamchi fe'llarga bo'linadi. Mustaqil fe'llar harakatni bildiradi , mustaqil ma'noga ega bo'lgan va gapning bir bo'lagi vazifasida kela oladigan fe'llardir.

Masalan: Zafar bugun kun bo'yi o'z ustida ishladi.

Nafaqat o'zbek tilida , balki ingliz tilida ham mustaqil fe'llar qaysi so'z turkumiga xos vazifani bajarishiga ko'ra sof fe'l, harakat nomi, sifatdosh, ravishdosh shakllariga ega hisoblanadi.

Yordamchi fe'llar turli grammatik ma'no ifodalash va boshqa biror vazifalarda qo'llanadi. Yordamchi fe'llarni ham bir qancha xususiyatlarga ko'ra quyidagi turlarga ajratishimiz mumkin:

1. So'z yasashga xizmat qiluvchi va bog'lama fe'l fazifasini bajaruvchi yordamchi fe'llar;

2. Fe'llarga birikib turli qo'shma ma'no ifodalovchi fe'llar.

Fe'llar ikkala tilda ham asosan shaxs faoliyatini ko'rsatib keladigan so'z turkumidir. Buni quyidagi misollardan ham ko'rishimiz mumkin:

Mark and Julia are coming shop.

Zafar kelajakda katta lavozimda ishlamoqchi.

Fe'llarni ingliz va o'zbek tillarida (har qanday tilda) boshqa so'z turkumlari singari morfologik tuzilishiga ko'ra soda, yasam qo'shma fe'llarga ajratishimiz mumkin.

Masalan o'zbek tilida:kelmoq, ketmoq, ichmoq, haydamoq

Ingliz tilida :to come, to leave, to drink, to drive.

Yana shuni ham qo'shimcha qilish kerakki, o'zbek tilida fe'l bo'lmagan so'zlardan yangi fe'l yasash mumkin, ya'ni fe'ldan fe'l ysalmaydi. Ammo ingliz tilida bunday hodisa kuzayilmaydi.Bu degani fe'ldan fe'l yasash mumkin.

Masalan, O'zbek tilida:"-la" qo'shimchasi orqali **arra** so'zidan arrala fe'lini hosil qilish mumkin.Ammo **yugur** fe'liga "-la" qo'shimchasini qo'shib yugurla deb bo'lmaydi.

Ingliz tilida:"-dis" +appear=disappear, "-re"+write=rewrite .

Yuqoridagi ma'lumotlardan shuni xulosa qilib aytish kerakki,har ikkala, ya'ni o'zbek va ingliz tillarida ham fe'llar o'ziga xos tarzda yasaladi , ifodalanadi va aks etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Bo'ronov J.B. Ingliz va o'zbek qiyosiy grammatikasi nashriyoti.-

.:O'qituvchi,1973.

2.G'apparov M."Ingliz tili grammatikasi",-T.:Turon-iqbol,2006.

3.Tolibov Begzod Furqatzoda "Ingliz va o'zbek tillarida kopulyativ fe'llar"
Samarqand-2012.